

Füledt a csönd, mint ha üres a kaptár,
Keleti lustán szunnyad a magyar táj.

Az utolsó két szakasz pedig kimondottan
Ady és Petőfi Dózsa-verseinek hangján kér-
dez:

Mi lesz, ha egyszer szikrát vet a szalma
És föllángol a táj, e néma, lomha?

Ha megútálva száz here pimaszt már,
Vihart aratva zendül a magyar nyár?

Juhász Gyula tehát tudatosan vezet el
Petőfi tájszemléletétől Petőfi forradalmisá-
gáig, szinte szándékos irodalmi reminisz-
cenciákkal kapcsolva össze azt, ami Radnóti
versében már természetesen, szervesen kap-
csolódik össze.

Érdeemes arra is rámutatnunk, hogy a szim-
bolizmus nemcsak a tájélmény költői felhasználásában mutatkozik meg, hanem a tájhoz
való költői viszonyulásban is. Kosztolányi
1921-es Juhász-tanulmányában éles szemmel
veszi észre, hogy a költő ekkori tájszemléle-
tében is érvényesül a szimbolista költői szem-
lélet jellemző kettőssége. Juhász költészeté-
nek tárgyai között felsorolja a „vidék”-et
is, „melyet — úgymond — szeret és gyűlöl”.

Vargha Kálmánnak igen jó megfigyelése,
hogy a költőt szakolcai környezete egyszerre
„riasztja és vonzza”. De szükséges azt is
hangsúlyozni, hogy éppen ettől a korszak-
tól kezdve a magatartását meghatározó ellent-
mondások sajátos szintézist alkotva utat
találnak költészetébe is. Vargha tanulmánya
is néhány nagyon jó példával szolgál: hogy
Béke című versében hogyan válik vigasszá
maga a bánat, hogy későbbi *Még maradok*
című versében „megszépül a szenvedés”
stb. A szakolcai évek élményeiből táplálkozó
Orbán lelke végső kicsengése is két ellentét
szintézise: a szenvedés tulajdonképpen nem
más, mint védekezés „a sors és az emberek
mostohasága és ostobasága ellen”.

A Juhász magatartását meghatározó anti-
nómiák tehát belülről feszítő tragikus idlem-
mákból lassanként költőileg kifejezhető ellent-
mondások egységévé oldódnak, poétikai ér-

tékké, melyek belső feszültségüket a ver-
seknek adják. Így és ezért válik az életmű
két legfontosabb és legértékesebb vonula-
tává éppen az Anna-versek és a tájversek
sorozata.

A költői fejlődésnek ez az eredménye
Juhász lírájának melankolikus alaptónusával
találkozva a háborús években, s különösen
a forradalmak bukása után igazi nagy köl-
tészeti lehetőségét adja. Kialakul szemléleté-
ben a valóság egyidejű elfogadásának és
tagadásának Adyra emlékeztető egysége,
ami nagy politikai költészet alapja is lehetne.
Itt volna az alkalom a személyes sors tragi-
kumának társadalmi hitelesítésére. De költői
fejlődésének e várható csúcsa elmarad. Az
a néhány apróbb remekmű, mely mégis meg-
születik, elsősorban a nagy költészethez méltó,
mélyen átélt élmények hiányáról tanúsko-
dik.

Vargha Kálmánnak talán ezt a kérdést
sikerült a legszemléletesebben megragadnia:
kimutatni a szimbolizmus vívmányait Juhász
legsikerültebb életképeiben (*Tápai lagzi, Ma-
gyar tél*). Az értékeléssel azonban itt is problé-
ma van: hiába igyekszik tárgyilagos lenni,
ha az elemzések mögül hiányzik az általunk
jelzett mérce, amellyel a megvalósulást a
lehetőségekhez mérhetnénk.

Igaz, hogy a korszakot, amelyről beszél-
ünk, Németh László egyszer így jellemezte:
„Kifelé teljes reménytelenség, befele magasra
csigázott igény: ez a prés nyomot hagy a
lelken, az ember nem lehet büntetlenül
karthausi. Sokszor gúnyoltak érte, hogy
egy-egy kisebb tehetségű költőt mennyire
megbecsülök, de nem a tehetségét becsltem
meg, hanem szerzetes élete erőnyeit.” Ez
az a mérce, amely szerint Juhász Gyulát
az élen járók közé kell sorolnunk. De helyes
értékeléséhez hozzátartozik az idézet foly-
tatása is: „Ezzel nem azt akarom mondani,
hogy a lírikus kíméletre szorul. A magyar
regényíróban, történészben, drámáiróban a
jó szándékot is becézni kell, líránk előtt
nincs szükség jószándékra.”

Sebestyén András

HUMANIZMUS A RENESANCIA NA SLOVENSKU V 15—16. STOROČÍ

Szerk.: Ľudovít Holotik és Anton Vantuch. Bratislava, 1967. Slovenská Akadémia Vied.
512 p.

Ez a terjedelmes és szép kiállítású könyv
annak a konferenciának az anyagát tartal-
mazza, amelyet 1965. december 13. és 16-a
között a Szlovák Tudományos Akadémia

Történeti Intézete Szomolányban, a szlovák
akadémikusok házában rendezett az Academia
Istropolitana megalapításának 500. évfor-
dulója alkalmából. Egyik szerkesztője, Ľudo-

vít Holotik, a kötet utószavában meg is jegyzi: a konferencia s így e kötet anyaga sem szorítkozik pusztán azokra a problémákra, amelyek közvetlenül a rövid életű első pozsonyi egyetemmel kapcsolatosak; az Academia Istropolitana írügynén átfogó, lehetőleg minden részletkérdésre kiterjedő képet igyekeznek adni — mint mondja — a szlovákiai reneszánszról. E teljesség kedvéért néhány — a konferencián elhangzott — előadást lerövidítettek, hogy a kötetben olyan tanulmányok is helyet kapjanak, amelyek utólag kerültek a szerkesztőség kezébe.

Ezzel már rá is mutattunk a mű egyik legnagyobb pozitívumára: sokoldalúságára. A szerkesztők öt nagy fejezetre osztották fel a szlovák humanizmus és reneszánsz képét.¹ Ezekben a fejezetekben nemcsak belterjes gazdálkodás folyt; a lehetőség szerint gondoskodtak arról is, hogy a hazai reneszánszt és humanizmust az egyetemes európai fejlődésbe ágyazzák bele, rámutassanak azokra a kapcsolatokra, amelyek az Academia Istropolitánát, részben pedig az egész szlovákiai humanizmust és reneszánszt az egyes jelentősebb európai kulturális központokhoz: Bolognához, Krakkóhoz, Bécshez, Párizshoz stb. fűzték. A legtöbb szerző mégis a közvetlen szomszédságban kereste a hazai jelenségek összefüggéseit. Holotik ezt az utószóban így fejezte ki: „Különös figyelmet szenteltünk Szlovákia Csehországhoz, Morvaországhoz, Lengyelországhoz és Sziléziához fűződő viszonyának.” (485.) Azonnal feltűnik, hogy a magyar reneszánsz és humanizmus hiányzik ebből a felsorolásból. Bírálataunknak — sok egyéb mellett — egyik célja, hogy megkeressük ennek az okát. Annál is inkább, mert a konferenciának a szlovák, cseh és lengyel szerzőkön kívül néhány magyar részvevője² is volt.

Mint minden több szerzőjű kötetre, erre is a szempontok és módszerek rendkívül nagy változatossága jellemző. Komoly, marxista felkészültségű tanulmányok mutatnak rá a hazai reneszánsz eszmétörténeti kapcsolataira és szerepére; e téren különösen két magyar szerző: Kardos Tibor³ és Mátrai László⁴ tanulmányát kell kiemelnünk. Hosszú lenne felsorolnunk azokat a munkákat, amelyek a szlovákiai (keletközép-európai) humanizmusnak más nemzeti humanizmusokhoz fűződő kapcsolatairól szólnak; a kontaktológiának számos válfaját megtalálhatjuk itt. Karol Rebro pl. *Istropolitana a*

Bologna címen azt fejtegeti, mit tanultak a pozsonyi egyetem megalkotói és tanárai az olasz testvérintézménytől (5–24.), más szerző külföldről jött tanárok hatását elemzi,⁵ Branislav Varsik pedig Szlovákiának az egész európai műveltséghez fűződő kapcsolatairól szól. A kontaktológia különösen a második, a külföldi egyetemeken tanuló diákokról szóló fejezetben érvenyesül.

Igen sok a kötetben egy-egy humanista portréja (például: Vavrínek Benedikt z Nedožier, Michael Ascanini, Mikuláš Bakalář stb.). Sajnos, e portrék többsége — mint sok más tanulmány is — megmarad a sokszor második vagy harmadrendű kérdések mikrofilológiai taglalásánál. Épp az hiányzik belőlük, amire pedig a marxista irodalmi és kultúrtörténeti kutatás fejlődésének mai fokán szükség volna: a nagy szorgalommal összegyűjtött anyag felhasználása arra, hogy a szlovákiai — magyarországi (hungáriai) — keletközép-európai humanizmusnak sajátos, más kulturális nézőpontok humanizmusától eltérő vonásaira mutassanak rá. Ehhez természetesen arra lett volna szükség, hogy a kötet szerzői bizonyos *alapvető* problémák egyöntetű elemzésében állapodjanak meg. Azt még helyeselnék, hogy a reneszánsz s a humanizmus periodizációjának kérdésében az egyes tanulmányok nincsenek azonos állásponton: vannak, akik nem ragaszkodnak mereven Mátyás uralkodásának, illetőleg a XV–XVI. század fordulójának időszakához, van szerző, aki egészen a XVII. század elejéig, sőt középig is elmegy, mert ott humanista eszmévilágra, írókra bukkant.

Az viszont már súlyos zavart okoz, hogy az olvasó bizonyos ellentmondást lát a kötet címe és a legtöbb tanulmány nemzetfogalma között. A címben félreérthetetlenül földrajzi fogalommal van dolgunk: „Na Slovensku” — Szlovákiában. Ne vessük a szerzők szemére, hogy a kor Hungaria Superiorját mai szóval — némi anakronizmussal — „Szlovákiá”-nak nevezik. Körülbelül ugyanaz a jelenség ez, mint amikor mi Hungáriát (Uhorsko) „Magyarország”-nak hívjuk. Igaz, hogy a „Szlovákiá” elnevezésből rengeteg zavar támadhat: amikor pl. Václav Urban⁶ a Lengyelországba irányuló borszállításról beszél, ezt kizárólag szlovák—lengyel kapcsolatnak fogja fel. Ha a címben feltüntetett *földrajzi* fogalmat alkalmazzuk, akkor Tokaj ebben a fontos kereskedelmi ágba nem szerepeltethető, illetőleg akkor ilyen anakro-

¹ 1) Az Academia Istropolitana s az iskolaügy Szlovákiában. 2) Szlovákiai diákok a külföldi egyetemeken. 3) Humanizmus és reneszánsz Szlovákiában. 4) Szlovákia kapcsolatai a környező országokhoz a humanizmus idején. 5) Nyomdászati, könyvtáriak, képzőművészeti, művelődési, bibliográfia.

² Csizmadia Andor (Pécs), Kardos Tibor (2 előadással, illetőleg tanulmánnyal), Kovács Endre és Mátrai László.

³ A Devotio Moderna az Academia Istropolitánán. 25–39.

⁴ Filozófiai irányok a késő olasz reneszánszban. 189–196.

⁵ JERZY ZATHEJ: Martin Bylica z Olkisza, profesor Academie Istropolitany. 40–54.

⁶ Szlovák—lengyel kapcsolatok a reneszánsz s a reformáció idején. 374–391.

nisztikus mondatok kerülnek bele a szövegbe: „... a kétoldali kereskedelem nagymértékben tranzit volt, hiszen például a bor főleg Magyarországról (Mad'arsko) származott”. (382.) Mintha már akkor, a XVI. században is ott állottak volna a vármőrok Hidasnémetinél, illetőleg Sátoraljaújhelynél. De hagyjuk a tréfát. Ehelyett állapítsuk meg: e kötet igen sok tanulmánya mai fogalmainkat vetíti vissza a múltba; ha a földrajzi szempontot s az ezzel összefüggő patriotizmust akarta elsősorban szem előtt tartani, „Slovensko” (Szlovákia) és „Mad'arsko” helyett a mi nyelvünkől sajnálatosan hiányzó Uhorsko (Hungaria) elnevezést kellett volna alkalmaznia, amelynek szlovákok-lakta területét ebben az időben „Horné Uhorsko”-nak (Hungaria Superior-nak) hívták. Ismételjük: a szerkesztők a cím tanúsága szerint *földrajzi fogalmat* helyeztek a tárgyalás középpontjába; ha ehhez következetesen ragaszkodtak volna, egész sereg nem-szlovák jelenséggel is foglalkozniok kellett volna; itt éppen csak Balassi Bálintot említjük, a kor egyik legnagyobb humanista költőjét, aki élete nagy részét a mai Szlovákia területén töltötte. De a zavart csak fokozza az a tény, hogy a cím és egy-két tanulmány terület-közponúsága ellenére a legtöbb szerző a *nemzeti* szempontot alkalmazza, mégpedig a „nemzeti”-nek modern értelmezésében: mindent és mindenkit szlovák történeti, illetőleg művelődéstörténeti jelenségnek fog fel, aki a mai Szlovákia területén született vagy működött. Így lesz a derék német Stöckel Lénárdból szlovák pedagógus, vagy szlovák értelmiségi a bécsi egyetemnek azóta ismeretlenül vált Gregor Thott (Tóth Gergely) nevű hallgatója, aki a Komárom mellett fekvő Halászból származott. Naiv nacionalizmusra vall az is, hogy Peter Ratko⁷ Vitéz János (következetesen Ján zo Srednynek nevezve) és Mátyás ellentétéből kiindulva az Academia Istropolitana-t kizárólag Vitéz alapításának és így — Vitéz horvát származására való tekintettel — vitathatatlanul *szláv* intézménynek tartja. Azt már nem is győzőm felsorolni, hogy Janus Pannoniusnak (Ján z Čazmy I) hányféle nemzetisége, sorsa van ebben a kötetben!

Fogalomzavarral állunk szemben, ez a fogalomzavar az egész könyvön végigvonul — s egyetlen megoldása van: tudomásul venni, hogy — miközben az itt élő *több* nép e korszakban már elindítja nemzeti nyelve fejlesztését — patriotizmusa *egy*,

amelyet magyarul csak latin szóval: „hungarus”-nak (vagy éppen pannoniusnak), szlovák szóval „Uhor”-nak, „uhorský”-nak lehet nevezni. Mennyivel egyöntetűbb volna s még mikrofilológiai adataival is mennyivel több hasznat hajtott volna ez a kötet, ha írónak többsége s szerkesztői valóban történetileg gondolkodtak volna s nem vetítették volna vissza a mai nemzeti öntudat, sőt nacionalizmus fogalomkincsét a múltba!

Ján Mišianik⁸ és Josef Macúrek⁹ tanulmánya valóban tudományosan megalapozott és ezért pozitív eredményeket hozó kivétel a fent részletesebben bemutatott szempontból is: mindketten számolnak a kor Hungáriájának (Uhorsko-jának), sőt egész Keletközép-Európának egységes szellemi világával, közös problémáival, rámutatva — persze — vegyes nemzetiségű jellegére is. Milyen tanulságos pl. az, ahogy Macúrek bemutatja: az *összes* itt élő nép szövetezik a félhold ellen — s ez irodalmában is megnyilvánul (335.). Az is érdekes, amit Macúrek ezzel a mondattal jelez, de részletesebben — talán a megszabott terjedelem miatt — nem fejt ki: „Túlbecsülik például — a régi Magyarország (Uhry) viszonylatában — az olasz—hungáriai (uherské) kapcsolatokat a humanizmus idején; megfelelkeznek Morvaország, Szilézia és Szlovákia részvételéről a közép-európai humanizmusban.” (337.) Mišianik és Macúrek tárgyilagos, valóban történeti szemléletével rokon a Richard Pražáké is¹⁰, aki Lobkoviczi Hasištejnský Bohuslav magyarra oly sokszor lefordított, a Karlovy Vary-i forráshoz írt ódájával s más műveivel kapcsolatban fontos összefüggésekre mutat rá a magyar s a cseh irodalom között.

A kötet elsősorban történeti jellegű; a gazdaságtörténetről a politikai történeten át egészen a művelődéstörténetig a historiográfiaának szinte valamennyi ága megtalálható benne. A legmostohább elbánásban az irodalomtörténet részesült. Meggyőződésünk: ez az oka annak, hogy a Szlovák Tudományos Akadémiának ez a sokszínű kiadványa igen sok adalékot közöl ugyan Keletközép-Európa, a történeti Magyarország (Hungária, Uhorsko) és a szlovákok humanizmusáról: — lényeges jellemvonásait mégsem tudja megragadni. A magyar irodalomtörténetírás szempontjából is sok hasznos tudnivalót nyújt, — de az olvasónak az az érzése, hogy legtöbb tanulmánya csak nyersanyaga annak a szintézisnek, amelyet erről a korszakról egyszer el kell készíteni.

⁷ Vzt'ah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitana (Vitéz János és Georg v. Schönberg kapcsolata az Istropolitana egyetemhez). 66—87.

⁸ A humanizmus fejlődése Szlovákiában. 197—233.

⁹ Humanizmus a morva-sziléziai körzetben s kapcsolatai Szlovákiához a XV. század második s a XVI. század első felében. 332—355.

¹⁰ Lobkoviczi Hasištejnský Bohuslav működése Magyarországon (v Uhrách) és visszhangja a nemzeti felújulás korában. (356—373.)

Vendelin Jankovič igen hasznos és számba is tartó tanulságos, sok magyar szerzőtől is származó bibliográfiát állított össze a kötet végén (461–483.). Igen szépek a kiadvány XV–XVII. századi illusztrációi, a tanulmányok szövegéhez illeszkednek, s

szemléletessé teszik a kor levegőjét, főleg — minden kommentár nélkül — azt, amit több nép egymás mellett éléséről e bírálattunkban is elmondottunk.

Sziklay László

UMANISTUL NICOLAUS OLAHUS (NICOLAIE ROMÂNUL) 1493—1568

Texte alese. Studiu introductiv și note I. S. Firu, Corneliu Albu. București, 1968. Editura Științifică. 278 p.

Száz év híján kerek félezer évnek kellett eltelténie ahhoz, hogy Oláh Miklós latin nyelvű műveiből, ha nem is a teljes, de legalább *representatív terjedelmű* anyagmennyiség kerüljön lefordításra. A román nyelvű kiadás, mely Oláh halálának 400. évfordulójára jelent meg, ez *utóbbi* céllal készült, így az úttörés érdeme mindenestre az övé. A pontosan 100 lapnyi bevezetést (11–111.) terjedelmes szövegválogatás követi (115–234.), majd a kötet több részből álló függelékkel zárul. Az első életrajzi kronológiát nyújt (237–241.), a második a levelezőtársak neveit sorolja fel lexikális jellemzéssel (242–243.), a harmadik Oláh nemesi oklevelét közli 1548-ból (244–249.), míg az utolsó a tanulmány jegyzeteit tartalmazza, valamint egy önálló Oláh-bibliográfiát (253–269.). Ezt követi végül egy francia nyelvű kivonat (270–276.).

A kötet szerkesztői a teljes írói acél bemutatására törekedve válogattak a két történeti monográfia (*Hungaria, Athila*) fejezeteiből, a versekből és a levelekből, helyesen vonva meg annak a térénumnak határát, amely Oláh irodalmi munkálkodásának maradványait foglalja magában. Ennek ellenére engedményeket tettek a hazai olvasókör számára: természetesen érdeklődésének és főleg az erdélyi vonatkozású szövegrészeket fordították le. Igaz, hogy Oláh ezekben a részletekben is mesteri tollal jellemzi az ország földrajzi szépségeit, néprajzi érdekességeit és társadalmi viszonyait, de a teljesség kedvéért érdemes lett volna olyan művészeti nevezetesség leírását is kötetbe iktatni, mint pl. Mátyás király visegrádi nyaralójának bemutatása. A versek válogatása igen jónak mondható, a román műfordítások révén érvényesül Oláh költészetének tarka színekben pompázó változatos tematikája, egyes verstehnikájának érzékeltetése, így az olvasó valóban fogalmat alkothat magának a humanista diplomata-író mindenre érzékenyen reagáló poétai lelkületéről.

A kötet legnagyobb újdonsága a levélanyag szerepeltetése. I. S. Firu és Corneliu Albu házagpótló vállalkozásba kezdett, mikor bősé-

ges válogatásban olvasóközönség elé vitte Oláh leveleskönyvének számos darabját. Ez az opuszként tekintendő episztolárium a humanista levélműfaj kései hajtásának legértékesebb darabja, egyszerre szépirodalmi alkotás és történeti értékű forrásszöveg. Jelentőségét csak növeli, hogy benne található az Erazmussal folytatott levelezés is, mely több mint országos, föltétlenül nemzetközi érdekű. A kötet szerkesztői helyes érzékkel irányították rá a figyelmet e becses dokumentumokra, mikor a levelezést két részre bontották könyvükben: míg az egyik kizárólag Erazmus és Oláh levélváltását tartalmazza (151–192.), addig a másik hozza a vegyes leveleket (193–234.).

Bár kétségtelen, hogy Oláh kiváló historiográfus is volt — főleg Magyarországról szóló munkája (*Hungaria*) kerekedett klasszikus szépségű leírássá —, mégis prózairói tevékenységének csúcspontja az általa összeállított leveleskönyv, a cicerói reminiscenciákról valló *Epistolae familiares* kivánkozók inkább. Minden egyes darabja távol idegenben, jórészt brüsszeli éveiben íródott és ez a körülmény alapvetően megadta episztoláinak alaphangját: az elfojthatatlanul feltörő honvágy hangoztatását. Talán ezért is figyelte oly feszülten, mi történetik hazájában, talán ezért is volt számára olyan fontos minden egyes szál, ami pátriájához fűzte. Mindent tudott és mindenről akart is tudni, ami Erdélyben, vagy más országrészben történt. Nem válogatta, ki csatlakozott János királyhoz, vagy ki maradt Ferdinánd hűségén: személyes jóbarátait csak úgy, mint politikai ellenfeleit a mindenkinek kijáró humanista nyájassággal kereste fel leveleiben.

A vele kapcsolatban állók száma nagy, a skála túlmutat az országhatárokon is. Sikerül egy táborba gyűjtenie mind a magyarországi írókat, költőket, közéleti személyiségeket, mind a külföldi politikusokat, egyházi férfiakat, nevezetesen a pápai diplomátokat, lengyel, német, olasz, svájci és holland tudósokat. Oláh ezzel legtöbbször csak udvariasságból vált levelet, van egy